

POLSKO-WSCHODNIOŚŁOWIAŃSKIE
POGRANICZE JĘZYKOWE
W BADANIACH PROFESORA
MICHAŁA SAJEWICZA

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

AGNIESZKA GORAL

POLSKO-WSCHODNIOŚLÓWIAŃSKIE
POGRANICZE JĘZYKOWE
W BADANIACH PROFESORA
MICHALA SAJEWICZA

Wydawnictwo KUL
Lublin 2022

Recenzenci
dr hab. Ewa Golachowska
profesor Instytutu Sławistyki Polskiej Akademii Nauk

dr Mirosław Jankowiak
Instytut Sławistyki Akademii Nauk Republiki Czeskiej

Opracowanie redakcyjne
Marzena Krupa

Opracowanie komputerowe
Zuzanna Guty

Projekt okładki i stron tytułowych
Dorota Woźniak

Zdjęcie na okładce
Zbiornik wodny Topiło w Puszczy Białowieskiej
fot. Michał Sajewicz

© Copyright by Wydawnictwo KUL, Lublin 2022

ISBN 978-83-8288-029-8

Wydawnictwo KUL
ul. Konstantynów 1H, 20-708 Lublin, tel. 81 740 93 40
e-mail: wydawnictwo@kul.lublin.pl
<http://wydawnictwo.kul.lublin.pl>

Druk i oprawa: volumina.pl Daniel Krzanowski
ul. Księcia Witolda 7-9, 71-063 Szczecin, tel. 91 812-09-08, e-mail: druk@volumina.pl

SPIS TREŚCI

Wstęp • 7

Rozdział 1

Życiorys prof. dra hab. Michała Sajewicza • 13

Rozdział 2

Prof. dr hab. Michał Sajewicz jako badacz pogranicza

polsko-wschodniosłowiańskiego na Białostocczyźnie • 33

2.1. Badania nad kategorią *nomina agentis* • 34

2.1.1. Badania nad dubletami słotwórczymi • 43

2.1.2. Monografia *Derywacja sufiksalna osobowych nazw subiektów w nadnarwiańskich gwarach białoruskich Białostocczyzny. Deverbativa, deadiectiva* (2002) • 47

2.1.3. Monografia *Odczasownikowe pejoratywne nazwy subiektów z formantem sufiksalnym w gwarach białoruskich okolic Lewkowa Starego na Białostocczyźnie* (2019) • 50

2.2. Badania nad kategorią *nomina attributiva* • 52

2.3. Badania z zakresu antropimii • 55

2.3.1. Badania męskiego imiennictwa osobowego • 55

2.3.2. Badania żeńskiego imiennictwa osobowego • 62

2.3.3. Monografia *Nazwiska patronimiczne z formantem „-uk” w powiecie hajnowskim na Białostocczyźnie na tle ogólnopolskim* (2013) • 65

2.4. Kwestia białorusko-ukraińskiej granicy językowej
na Białostocczyźnie • 70

Rozdział 3

Inne publikacje prof. dra hab. Michała Sajewicza • 75

Zakończenie • 81

Aneks 1

Wykaz tematów prac dyplomowych napisanych pod kierunkiem
prof. dra hab. M. Sajewicza na Wydziale Humanistycznym
UMCS w Lublinie – wybór • 89

Aneks 2

Wykaz tematów prac magisterskich napisanych pod kierunkiem
prof. dra hab. M. Sajewicza na Wydziale Nauk
Humanistycznych KUL w Lublinie – wybór • 109

Aneks 3

Wykaz tematów prac licencjackich napisanych pod
kierunkiem prof. dra hab. M. Sajewicza w Państwowej
Wyższej Szkole Zawodowej im. Sz. Szymonowica
w Zamościu – wybór • 113

Aneks 4

Wykaz publikacji prof. dra hab. Michała Sajewicza • 117

Bibliografia • 137

Z albumu prof. dra hab. Michała Sajewicza • 147

WSTĘP

Na początku lat 90. ubiegłego wieku, wraz z odzyskaniem niepodległości przez Białoruś i Ukrainę, polska nauka sławistyczna weszła w nowy etap rozwoju. Obok zagadnień związanych z różnorodnymi aspektami kultury Rosji, w kręgu zainteresowań badaczy sławistów pracujących w polskich ośrodkach naukowych i naukowo-badawczych znalazły się kwestie dotyczące problematyki białorutenistycznej i ukraiноznawczej, a także relacji polsko-wschodniosłowiańskich w różnych sferach życia: polityce, gospodarce oraz kulturze.

W polskiej humanistyce renesans przeżywały zapoczątkowane w połowie lat 50. ubiegłego wieku badania poświęcone fenomenowi pogranicza, a jednym z najchętniej eksplorowanych obszarów było pogranicze polsko-wschodniosłowiańskie. Dzięki osiągnięciom znanych sławistów, takich jak m.in.: Lucjan Malinowski (1839-1898), Jan Baudouin de Courteney (1845-1929), Aleksander Brückner (1856-1939), Kazimierz Nitzsch (1874-1958), Mieczysław Małecki (1903-1946), Władysław Kuraszkiewicz (1905-1997), Zdzisław Stieber (1903-1980), Stanisław Urbańczyk (1909-2001), Karol Dejna (1911-2004), Paweł Smoczyński (1914-1979), rozkwit przeżywała polska dialektologia (por. Karaś 2021).

Po II wojnie światowej białorutenistyka w Polsce rozwijała się w warszawskim Instytucie Polsko-Radzieckim, gdzie w 1953 r. utworzono Pracownię Filologii Białoruskiej, którą kierowała prof. Antonina Obrębska-Jabłońska. W latach 1950-1952 prof. A. Obrębska-Jabłońska pełniła też funkcję kierownika Sekcji Rusycystycznej Instytutu Sławistyki Uniwersytetu Warszawskiego, a w 1956 r. objęła funkcję pierwszego kierownika Katedry Filologii Białoruskiej Uniwersytetu Warszawskiego (por. Barszczewska 2009, s. 341; Kaleta 2014, s. 392; Smułkowa 2016, s. 271-290; Siwek 2021, s. 135).

W 1992 r. w Filii Uniwersytetu Warszawskiego w Białymstoku powstała – w ramach Zakładu Filologii Rosyjskiej – Pracownia Białorutenistyki, przekształcona w 1999 r. w Katedrę Filologii Białoruskiej. Jej pierwszym kierownikiem został prof. dr hab. Michał Kondratiuk – znawca dialektologii i onomastyki, autor licznych prac naukowych i redakcyjnych (por. Siegień 2013, s. 506). Kilka lat później w Białymstoku utworzono Katedrę Kultury Białoruskiej, której kierownictwo powierzono prof. dr hab. Elżbiecie Smułkowej (por. Siwek 2021, s. 146-147).

W 1993 r. na UMCS w Lublinie ogłoszono pierwszy nabór na studia stacjonarne na kierunku filologia białoruska oraz powołano Pracownię Literatury i Języka Białoruskiego, przekształconą następnie w Zakład Filologii Białoruskiej, a później w Zakład Białorutenistyki. Pierwszym kierownikiem nowej jednostki został Michał Sajewicz – absolwent filologii rosyjskiej, językoznawca, badacz polsko-wschodniosłowiańskiego pogranicza językowego. To on stworzył podwaliny lubelskiej białorutenistyki i po dziś dzień uważany jest za prekursora badań białorutenistycznych na tej lubelskiej uczelni. Za jego kadencji Lublin stał się prężnym ośrodkiem współpracy polsko-białoruskiej: na UMCS odbywały się cykliczne polsko-białoruskie konferencje i sympozja naukowe, wykłady gościnne, odczyty, spotkania z twórcami białoruskiej kultury. Z każdym rokiem pogłębiały się kontakty filologów slawistów pracujących po obydwu stronach granicy, a powołany przez Profesora rocznik naukowy „Studia Białorutenistyczne” stał się międzynarodową platformą wymiany współczesnej myśli naukowej w zakresie badań slawistycznych. Pod kierunkiem Profesora wykształciły się dwa pokolenia białorutenistów, pracujących następnie w jednostkach naukowych, instytucjach kulturalnych i oświatowych, organizacjach pozarządowych, biurach turystycznych oraz Straży Granicznej.

Kariera naukowa M. Sajewicza rozwijała się stopniowo i ze względu na problematykę badawczą obejmuje kilka etapów:

– 1971-1976 – wczesny etap prac badawczych, obejmujący ostatnie lata studiów oraz pierwsze lata pracy na UMCS w Lublinie. W tym okresie ukazało się kilka artykułów z zakresu polsko-rosyjskiej gramatyki konfrontatywnej, ponadto została sporządzona kartoteka jednostek gwarowych pogranicza polsko-wschodniosłowiańskiego;

– 1977-2007 – etap badań nad kategorią *nomina agentis* w gwarach na pograniczu polsko-wschodniosłowiańskim na Białostocczyźnie, zapoczątkowany publikacją artykułu *Dewerbalne „nomina agentis” w gwarach wschodniosłowiańskich okolic Puszczy Białowieskiej na terenie PRL* (Sajewicz 1977) i obejmujący druk monografii *Derywacja sufiksalna osobowych nazw subiektów w nadnarwiańskich gwarach białoruskich Białostocczyzny* (2002) oraz licznych publikacji poświęconych słowotwórstwu rzeczownika w gwarach białoruskich na Białostocczyźnie;

– 2007-2018 – etap badań z zakresu antroponomii na pograniczu polsko-wschodniosłowiańskim. W tym okresie ukazała się monografia *Nazwiska patronimiczne z formantem „-uk” w powiecie hajnowskim na Białostocczyźnie na tle ogólnopolskim* (Sajewicz 2013) oraz liczne artykuły poświęcone nazewnictwu osobowemu na Białostocczyźnie;

– po 2019 r. – etap badań nad kategorią *nomina agentis* w peryferyjnych gwarach białoruskich okolic Lewkowa Starego na Białostocczyźnie, zainicjowany publikacją monografii *Odczasownikowe pejoratywne nazwy subiektów z formantem sufiksальnym w gwarach białoruskich okolic Lewkowa Starego na Białostocczyźnie* (Sajewicz 2019).

Profesor dr hab. Michał Sajewicz ma znaczące zasługi dla Wydziału Humanistycznego UMCS. W Instytucie Filologii Słowiańskiej (IFS) UMCS pełnił wiele funkcji kierowniczych: p.o. kierownika Zakładu Języka Rosyjskiego (1992-1993), kierownika Pracowni Języka i Literatury Białoruskiej (1997-2005), kierownika Zakładu Białorutenistyki (2005-2018), kierownika Zakładu Białorutenistyki i Bułgarystyki (2018-2019). Przez dwie kadencje (2003-2009) był wicedyrektorem, a od 1 września 2013 do końca sierpnia 2018 r. dyrektorem Instytutu Filologii Słowiańskiej UMCS. Ponadto przewodniczył instytutowej Komisji ds. Badań Naukowych i Komisji ds. Strategii Rozwoju, był również członkiem Komisji ds. Strategii Rozwoju Wydziału Humanistycznego. W latach 2006-2013 zasiadał w Senacie Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Szymona Szymonowica w Zamościu. Od 1983 r. był powoływany w skład komisji doktorskich jako egzaminator z języka rosyjskiego: przeegzaminował około 150 pracowników naukowo-dydaktycznych, naukowo-technicznych oraz bibliotekarzy z UMCS i innych uczelni.

Profesor pełnił wiele prestiżowych funkcji w kolegiach redakcyjnych i towarzystwach naukowych: był przewodniczącym Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Białorutenistycznego, członkiem Komisji Etnolingwistycznej Komitetu Językoznawstwa PAN, współredaktorem i redaktorem naczelnym rocznika „Studia Białorutenistyczne” (Lublin), członkiem Kolegium Redakcyjnego rocznika „Acta Albaruthenica” (Warszawa-Mińsk), członkiem Kolegium Redakcyjnego rocznika „Rozprawy Sławistyczne” (Lublin), członkiem Kolegium Redakcyjnego rocznika „Etnolingwistyka” (Lublin), członkiem Rady Programowej pisma „Facta Simonidis” (PWSZ w Zamościu). Po dzień dzisiejszy pełni funkcję wiceprzewodniczącego Prezydium Międzynarodowej Asocjacji Białorutenistów, jest członkiem Lubelskiego Towarzystwa Naukowego, członkiem ZAIKS, przewodniczącym Rady Naukowej rocznika „Studia Białorutenistyczne”, członkiem Międzynarodowej Rady Wydawniczej czasopisma „Wiesnik Białoruskiego Uniwersytetu Państwowego”, seria 4: „Filologia” (Mińsk).

Za zasługi na polu naukowym, dydaktycznym i organizacyjnym prof. Sajewicz został nagrodzony Złotym Krzyżem Zasługi, Złotym Medalem za Długoletnią Służbę, Medalem Komisji Edukacji Narodowej, otrzymał także kilkakrotnie Nagrodę Rektora UMCS w Lublinie.

Celem monografii jest analiza i opis wkładu prof. Sajewicza w badania lingwistyczne na pograniczu polsko-wschodniosłowiańskim. Jako cele szczególone przyjęto:

- prezentację faktów z życia prof. Sajewicza, a zwłaszcza opis jego kariery zawodowej na UMCS w Lublinie;
- opis jego dorobku naukowego w części dotyczącej badań językowych i kulturowych na pograniczu polsko-wschodniosłowiańskim na Białostocczyźnie;
- analizę głównych zagadnień badawczych omówionych przez niego w publikacjach naukowych poświęconych pograniczu polsko-wschodniosłowiańskiemu na Białostocczyźnie;
- analizę omówionych w pracach naukowych prof. Sajewicza kwestii spornych związanych z badaniami terenu pogranicznego;
- omówienie metodologii badań przyjętej przez prof. Sajewicza do opisu i analizy wybranych aspektów na pograniczu polsko-wschodniosłowiańskim na Białostocczyźnie;

– ukazanie jego osiągnięć w zakresie badań dialektologicznych pogranicza polsko-wschodniosłowiańskiego, w szczególności w powiecie hajnowskim na Białostocczyźnie.

Podstawę źródłową monografii stanowią wybrane publikacje naukowe prof. dra hab. Michała Sajewicza (monografie i artykuły naukowe) odnoszące się do kwestii językowych i kulturowych na pograniczu polsko-wschodniosłowiańskim, a także (w mniejszym stopniu) poświęcone tej problematyce publikacje o charakterze popularnonaukowym, jak również zróżnicowane tematycznie fragmenty wypowiedzi Profesora z lat 2003-2020 dotyczące m.in. jego kariery zawodowej, pracy naukowej, specyfiki terenów pogranicznych, badań terenowych na pograniczach, osiągnięć polskiej i europejskiej slawistyki.